

Лісогосподарювання як нова соціо-еколого-економічна парадигма

І. Є. ЯРОВА^і

У статті розглядається змістовне тлумачення поняття «лісогосподарювання» з позиції переходу від природокористування до природогосподарювання у лісовому комплексі, структурні елементи якого (освоєння та безпосереднє використання лісів, лісоперетворення та лісооблаштування, відновлення, охорона та захист лісів, інтелектуалізація діяльності, створення та використання нових знань, поглиблення творчості й духовності) визначають напрями розвитку організаційно-економічних засад управління сталим екологічно збалансованим лісокористуванням. Для якісної визначеності лісогосподарювання важливе значення повинна мати культура: соціальна культура: культура особи та суспільних відносин (зокрема лісових відносин); культура духовна: ідей, знань, ціннісних установок та орієнтирів; культура матеріальна: предметів праці, техніки, праці. Змістовний аналіз поняття «лісогосподарювання» довів, що воно є певною видовою формою більш широкого трактування сталого лісокористування, лісогосподарської діяльності, а також визначає організаційно-економічні та організаційно-соціальні форми реалізації екологічно орієнтованого управління.

Ключові слова: лісогосподарювання, лісокористування, лісові ресурси, лісовий комплекс, екологічний менеджмент, сталий розвиток.

УДК 630: 520.33

JEL коди: F64, L73, Q01, Q23

Актуальність та постановка проблеми. Лісокористування є однією з основних складових природокористування й характеризує форми, методи та способи експлуатації лісових ресурсів, а також виробничі відносини у процесі використання та відтворення лісових ресурсів у ринкових умовах [1]. Тобто в широкому розумінні лісокористування – це процес охорони, відтворення та використання лісових ресурсів. Існуючий концептуальний підхід [2] переходу від природокористування до природогосподарювання має знайти відображення й у сфері раціонального використання та відтворення лісових ресурсів, оскільки саме лісогосподарювання передбачає урахування економічних, екологічних та соціальних чинників у системі управління сталим розвитком лісового господарства, а також процеси екологізації виробництва.

Застосування категорії «лісогосподарювання» у контексті вирішення еколого-економічних проблем природокористування в лісовому комплексі має місце, зокрема в дослідженнях І. Я. Антоненко [3], О. І. Дребот [4], Є. В. Мішеніна [5], Г. А. Мішеніної [6], але без особливої конкретизації сутності терміна. При цьому лісогосподарювання розглядалося у взаємозв'язку з екологізацією лісового комплексу, трансформацією еколого-економічних відносин використання та відтворення лісових ресурсів.

Відмітимо, що у роботі [7] головною умовою переходу підприємств на основу сталого розвитку є впровадження нової філософії господарювання, в основі якої лежать процеси екологізації. І. Я. Антоненко в монографії «Еколого-економічні пріоритети

^і Ярова Інесса Євгенівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Сумського національного аграрного університету.

© І. Є. Ярова, 2013

модернізації лісоресурсного комплексу України» також відмічає, що «комплексна реформа господарювання у сфері лісоресурсного простору пов'язана з удосконаленням управління господарсько-лісоресурсними системами» [3].

Варто зазначити, що у лісоресурсній сфері соціоприродна взаємодія пов'язується та здійснюється в основному за допомогою організації використання, відтворення, охорони та вивчення лісових ресурсів, лісоресурсного потенціалу. Принципи сталого та екосистемного управління лісовим господарством, лісоресурсним розвитком визначають матеріальні (економічні), соціальні, екологічні та духовні складові лісокористування. Далі зазначимо, що відомий український учений І. М. Синякевич, при викладанні концепції екологізації лісового сектора економіки [8] сталий екологічно збалансований його розвиток пов'язує з екологізацією інструментів економічної та соціальної політики, а також із інструментами духовного відродження. Така цільова орієнтація екологізації інструментів економічної та соціальної політики, духовного відродження повинна передбачати, на наш погляд, розширення структурних елементів (напрямів) лісокористування, лісоресурсного розвитку, конкретизації їх змісту.

Мета даного дослідження полягає у розкритті сутності та змісту лісогосподарювання в контексті переходу від природокористування до природогосподарювання.

Виклад основних результатів. Лісогосподарювання в широкому розумінні розглядається нами [9] як здатна до саморозвитку соціально-матеріально-духовна система, що створена й функціонує шляхом залучення та використання компонентів лісоресурсного потенціалу, а також інтелекту та духовності соціуму з метою створення та гармонізації придатних для життя умов існування, а також для задоволення його інтересів та потреб суспільства з урахуванням законів функціонування лісових екосистем у системі господарських відносин. При цьому структурними елементами (напрямами) лісогосподарювання є такі: використання лісів за функціональним призначенням (багатоцільове лісокористування), освоєння лісоресурсного простору, лісоспоживання (лісової продукції, екосистемної лісової продукції та послуг); відтворення лісових ресурсів, лісоперетворення, лісооблаштування, збереження лісів, охорона лісів, захист лісів, інформаційна діяльність, інтелектуалізація, культурні та духовні процеси.

Таким чином, сутнісно-змістовна основа сталого лісогосподарювання на відміну від лісокористування (у широкому розумінні) включає більш широкий спектр організаційно-технологічних складових лісоекологічного, еколого-економічного та соціального спрямування, які пов'язані зі сталим використанням та відтворенням лісових ресурсів, лісоресурсного потенціалу. Розвиток організаційно-економічних засад та відповідних механізмів управління екологічно орієнтованим лісогосподарюванням необхідно здійснювати в межах більш широкого розуміння лісокористування, яке набуває форми лісогосподарювання.

Зміст сталого екологічно орієнтованого лісогосподарювання з урахуванням існуючих підходів до змісту господарювання в лісоресурсній сфері нами розкривається через такі положення:

1. Сутнісна основа лісогосподарювання полягає у здійсненні та розвитку продуктивної організації відтворювальних процесів у господарсько-лісоресурсних системах різного ієрархічного рівня (лісоресурсна сфера, лісовий комплекс, лісогосподарський комплекс, підприємство). Відтворювальні процеси в лісоресурсній сфері розглядаються в організаційно-технологічних формах, таких, як використання, відтворення, облаштування, освоєння лісових ресурсів, інформаційна діяльність,

розвиток культури та духовності тощо. Лісогосподарювання передбачає економне використання лісоресурсного потенціалу.

2. Лісогосподарювання базується на досягненні соціально-еколого-економічної збалансованості у процесах використання та відтворення лісових ресурсів, лісоресурсного потенціалу, а також еколого-економічної гармонізації лісогосподарського та лісопромислового виробництва.

3. Екологізація розглядається як основа (умова) переходу на принципи сталого лісоресурсного розвитку і, таким чином, формує стале екологічне лісогосподарювання. Екологізації підлягає й управлінська організація, що передбачає, зокрема, впровадження системи екоменеджменту.

4. Лісогосподарювання як система організації сталого лісокористування містить у собі різні типи виробничих відносин: технологічні, безпосередньо організаційні, управлінські, соціальні, психологічні (особистісно-поведінкові), які також підлягають екологізації.

5. Лісогосподарювання як ефективна форма організації сталого лісокористування передбачає розвиток підприємницьких ініціатив на інноваційно-інвестиційній основі [6].

6. Лісогосподарювання передбачає постійну оцінку ефективності комплексного багатоцільового використання лісоресурсного потенціалу, підприємницької діяльності лісоекологічного спрямування на основі співвідношення соціально-еколого-економічних результатів та відповідних витрат.

Таким чином, екологічна орієнтованість лісогосподарювання містить у собі аспекти соціально-еколого-економічної збалансованості господарсько-лісоресурсних систем різного ієрархічного рівня. Екологічна орієнтованість сталого лісогосподарювання реалізується на основі екологізації продуктивної організації відтворювальних процесів, зокрема і управлінської організації.

Зміст лісогосподарювання має двоїтий характер. З одного боку, це комплексна система організаційно-технологічних та соціально-екологічних складових (напрямів), які пов'язані з процесами сталого використання та відтворення лісоресурсного потенціалу, що у кінцевому підсумку визначають та забезпечують екологічну та соціальну спрямованість лісоресурсного розвитку. З іншого боку, лісогосподарювання – це господарсько-ресурсна система, в межах якої здійснюється продуктивне організаційне використання лісоресурсного потенціалу на основі гармонізації та збалансування екологічних, економічних, соціальних та духовних параметрів лісокористування, які визначають сукупність заходів та дії на різних ієрархічних рівнях лісоуправління (зокрема, впровадження системи екологічно орієнтованого лісогосподарського менеджменту).

Основними структурними елементами лісогосподарювання є: *використання лісів за функціональним призначенням, освоєння лісів, споживання лісової продукції та екосистемних послуг лісів, відтворення лісів, лісоперетворення, лісозбереження, лісооблаштування, охорона та захист лісів, інформаційне забезпечення, інтелектуалізація лісокористування, духовні та культурні орієнтири лісогосподарювання.*

Так, поняття *освоєння лісів* необхідно, на наш погляд, розглядати у взаємозв'язку з поняттям лісоресурсного потенціалу. Така позиція зазначена, наприклад, у роботі Н. М. Василюк [10]. Освоєність лісоресурсного потенціалу визначається рівнем розвитку суспільних лісових відносин (соціально-економічних, організаційно-

економічних), які стосуються володіння, користування та розпорядження ресурсним та екологічним потенціалом лісів на певній території, а також ступенем залучення в господарський оборот тих чи інших компонентів і функцій лісу. Ступінь освоєності лісоресурсного потенціалу може бути повним, частковим або взагалі мова може йти про неосвоєні ресурси. У кінцевому підсумку сутність та спрямованість освоєння лісоресурсного потенціалу полягає в тому, щоб досягти якомога більш широкого і всеосяжного освоєння ресурсного та екологічного потенціалу лісів.

Лісоперетворення, перетворення лісів – це процеси, які пов’язані з трансформацією стану лісових екосистем, їх продуктивністю (зокрема, це особливо стосується змін у породно-віковій структурі лісів) внаслідок зростання антропогенного тиску на лісові екосистеми при екстенсивному або інтенсивному веденні лісового господарства, техногенного забруднення довкілля, а також глобального потепління клімату.

Лісівнича, еколого-економічна та соціальна оцінка негативних та позитивних наслідків перетворення лісоресурсного потенціалу більшою мірою здійснюється на регіональному та глобальному рівнях. На цьому етапі слід зазначити, що М. Ф. Реймерс визначає перетворення природи як антропогенну зміну існуючої екологічної рівноваги для збільшення біологічної продуктивності або господарської продуктивності природних комплексів [11]. Нераціональне перетворення лісів має негативні лісоекологічні, екологічні та соціальні наслідки, що потребує формування та розвитку організаційно-економічних механізмів екологічно та соціально орієнтованого управління лісогосподарюванням.

Лісозбереження. Збереження лісоресурсного потенціалу охоплює процеси збереження лісових територій та їх залісненості [11]. Це, зокрема, передбачає створення заповідних територій, консервацію певних компонентів лісоресурсного потенціалу.

Лісооблаштування. Останнім часом в наукових публікаціях з’явився термін «природооблаштування» [2]. Безперечно є необхідність в лісооблаштуванні певних територій. Зокрема, лісооблаштування пов’язане з гармонізацією комплексного багатопільового лісокористування на основі ландшафтно-екологічної оптимізації розміщення лісових насаджень. При цьому захисні лісові насадження є основним компонентом агро- і лісоаграрних ландшафтів, які визначають їх екологічну стабільність та формують оптимальні умови функціонування сільськогосподарського виробництва. Лісооблаштування пов’язане з оптимізацією загальної лісистості екосистем, оптимізацією полезахисної лісистості неугідь та земель, що не використовуються у сільському господарстві [12].

Необхідно констатувати, що лісооблаштування також синтезує в собі та містить у синкретичному (нерозчленованому) вигляді елементи екологічно збалансованого і прийняттого лісокористування, перетворення лісів, охорони та захисту лісів, відтворення лісових ресурсів.

Інформаційне забезпечення є достатньо важливою складовою, що, зокрема, визначається довготривалістю вирощування та багатофункціональним значенням лісових ресурсів. Це конкретно проявляється у функціонуванні державних інформаційно-аналітичних систем для забезпечення ефективного та результативного ведення лісового господарства: лісовпорядкування, державний лісовий кадастр та облік лісів, моніторинг лісів. Інформаційну базу раціонального використання лісоресурсного потенціалу також становлять лісова сертифікація, прогнози розвитку лісового господарства, а також певною мірою наукові дослідження.

Інтелектуалізація лісокористування, у свою чергу, містить такі складові:

поглиблення вивчення лісів, лісових відносин та механізмів їх реалізації; інноваційну діяльність, яка пов'язана із впровадженням технологічних, управлінських та ринкових механізмів; поступове формування інтелектуального капіталу лісгосподарських підприємств; механізми управління еколого-економічними знаннями.

Духовні та культурні орієнтири лісгосподарювання. Якщо біосфера являє собою нерозривну єдність соціальних, економічних, природних, техногенних і духовних елементів (а це й лісоресурсна сфера), то загроза існуванню «зеленого дому» нерозривно пов'язана із загрозою руйнування і «дому духовного» [13]. У цьому контексті необхідно відмітити, що у вирішенні проблем формування стратегії сталого екологічно збалансованого лісокористування також є актуальними питання «екологічного духу» за М. Ф. Реймерсом [11] та формування системи духовно-екологічного менеджменту [13].

Для якісної визначеності лісгосподарювання також важливе значення повинна мати культура: соціальна культура: культура особи та суспільних відносин (зокрема лісових відносин); культура духовна: ідей, знань, ціннісних установок та орієнтирів; культура матеріальна: предметів праці, техніки, праці [14]. Духовні та культурні орієнтири лісоресурсної сфери пов'язані з осмисленням значення лісів як національного багатства. Культурна та духовна цінність лісів певною мірою проявляється в участі та залученні громадськості до вивчення та вирішення еколого-економічних проблем сталого використання та відтворення лісових ресурсів у межах територіальних громад.

Висновки. Отже, лісгосподарювання вбирає в себе систему суб'єктів господарювання у межах лісгосподарських відносин лісоресурсного простору, систему управлінських принципів і механізмів, конкретні форми та види лісокористування і, таким чином, формує систему організації лісгосподарювання, яка може проявлятися у формі його господарського механізму.

Необхідно ще зробити акцент на тому, що концепція сталого лісокористування та розвитку лісового господарства є інтегральною ідеологією раціонального використання, відтворення та охорони лісових ресурсів. Лісгосподарювання є певною видовою формою більш широкого трактування сталого лісокористування, лісгосподарської діяльності, а також визначає організаційно-економічні та організаційно-соціальні форми реалізації екологічно орієнтованого управління.

Література

1. *Петрук, В. А.* Оцінка ефективності стратегічного управління підприємств лісового господарства / В. А. Петрук, Ю. Ф. Козловська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nuwm.ru.ua/methods/asp/vd/v39ek30.doc>.
2. *Барякин, В.* От природоиспользования к природохозяйствованию: новая социально-экологическая парадигма [Электронный ресурс] / В. Барякин. – Режим доступа : <http://brennoe-i-vechnoe.narod.ru/01-85.html>.
3. *Антоненко, І. Я.* Еколого-економічні пріоритети модернізації лісоресурсного комплексу України: макроекономічні важелі / І. Я. Антоненко ; за ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : КУТЕП – Інформ, 2008. – 359 с.
4. *Дребот, О. І.* Інституціональне забезпечення лісового сектора економіки в контексті сталого розвитку України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: спец. 08.00.06 – економіка природокористування і охорони навколишнього середовища / О. І. Дребот. – К., 2012. – 40 с.
5. *Мишенин, Е. В.* Эколого-экономические проблемы природопользования в лесном комплексе : монография / Е. В. Мишенин ; под ред. Я. В. Ковалы – Сумы : Мрія-1, 1998. – 272 с.
6. *Мишеніна, Г. А.* Еколого-економічні засади розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері:

**І. Є. Ярова. Лісогосподарювання
як нова соціо-еколого-економічна парадигма**

- дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06 – економіка природокористування і охорони навколишнього середовища / Галина Анатоліївна Мішеніна. – Суми, 2010. – 260 с.
7. *Ферару, Г. С.* Методология устойчивого развития предприятий лесопромышленного комплекса как эколого-экономических систем : автореф. диссер. на соискание степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.05 – «Экономика и управление народным хозяйством (экономика природопользования)» / Г. С. Ферару. – Москва, 2009. – 40 с.
 8. *Лісова політика: теорія і практика* : монографія / [І. М. Синякевич, І. П. Соловій, О. В. Врублевська та ін.] ; за наук. ред. проф., д-ра екон. наук І. М. Синякевича – Львів : Піраміда, 2008. – 612 с.
 9. *Ярова, І. Є.* Організаційно-економічні засади екологічно орієнтованого управління лісогосподарюванням : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 / Інесса Євгенівна Ярова. – Суми, 2011. – 261 с.
 10. *Василик, Н. М.* Механізм стимулювання комплексного використання лісоресурсного потенціалу : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 / Наталія Михайлівна Василик. – Луцьк, 2011 – 227 с.
 11. *Реймерс, Н. Ф.* Экология: теории, законы, правила, принципы и гипотезы / Н. Ф. Реймерс. – М., 1994. – 456 с.
 12. *Фурдичко, О. І.* Концепція управління агроландшафтами як основа стабільного розвитку агросфери / О. І. Фурдичко // Наукові праці НЛТУ України. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2008. – Вип. 6. – С. 16–19.
 13. *Стоян, О.* Духовно-екологічний менеджмент у соціальній та економічній сферах сталого розвитку / О. Стоян // Економіка України. – 2004. – № 10. – С. 77–82.
 14. *Осипов, Ю. М.* Основы теории хозяйственного механизма / Ю. М. Осипов. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 368 с.

Отримано 01.02.2013 р.

Лесохозяйствование как новая соціо-еколого-економическая парадигма

ИНЕССА ЕВГЕНЬЕВНА ЯРОВАЯ*

** кандидат экономических наук, доцент кафедры теоретической
и прикладной экономики Сумского национального аграрного университета,
ул. Кирова, 160, г. Сумы, 40021, Украина,
тел.: 00-380-542-787421, e-mail: mallows@yandex.ru*

В статье рассматривается содержательное толкование понятия «лесохозяйствование» с позиции перехода от природопользования к природохозяйствованию в лесном комплексе, структурные элементы которого (освоение и непосредственное использование лесов, лесопреобразование и лесобустройство, воспроизводство, охрана и защита леса, интеллектуализация деятельности, создание и использование новых знаний, углубление творчества и духовности) определяют направления развития организационно-экономических основ управления устойчивым экологически сбалансированным лесопользованием. Для качественного определения лесохозяйствования важное значение должна иметь культура: социальная культура: культура личности и общественных отношений (в частности, это касается лесных отношений); культура духовная: идей, знаний, ценностных установок и ориентиров; культура материальная: предметов труда, техники, труда. Содержательный анализ понятия «лесохозяйствование» доказал, что лесохозяйствование является определенной видовой формой более широкого трактования устойчивого лесопользования, лесохозяйственной деятельности, а также определяет организационно-экономические и организационно-социальные формы реализации экологически ориентированного управления.

Ключевые слова: лесохозяйствование, лесопользование, лесные ресурсы, лесной сектор, экологический менеджмент, устойчивое развитие.

Forestry as a New Socio-Environmental and Economic Paradigm

INESSA YE. YAROVA*

* *C.Sc. (Economics), Associate Professor
of the Theoretical and Applied Economics Department,
Sumy National Agrarian University,
Kirova Street, 160, Sumy, 40021, Ukraine,
phone: 00-380-542-787421, e-mail: mallows@yandex.ru*

Manuscript received 01 February 2013.

This article is devoted to the investigation of theoretical foundations of the concept «forestry» from the perspectives of transformation from nature exploitation to the nature managing in the forest complex. Structural elements (development and direct use of forests, forest transformation and arrangement, reproduction, intellectualization of the forest activity, creation and exploitation of new knowledge, deepening of creativity and spirituality) determine the directions of expansion of organizational and economic bases of sustainable, environmentally oriented forest management. Culture should have the great importance for the qualitative determination of forestry: social culture: the culture of the individual and social relations (in particular, it concerns the forest relationships); spiritual culture: ideas, knowledge, values and orientations; material culture: objects of labour, technology and labour. A content analysis of the concept «forestry» has shown that forest management is a particular form of the broader interpretation of sustainable forest management, forestry, and defined the organizational, economic, organizational and social forms of the environmentally oriented management.

Keywords: forestry, forest resources, forest complex, environmental management, sustainable development.

JEL Codes: F64, L73, Q01, Q23

References: 14

Language of the article: Ukrainian

References

1. Petruk, V. A. and Kozlovska Yu. F. (2007), “Estimation of the effectiveness of strategic management of the forest enterprises,” <http://nuwm.ru.ua/methods/asp/vd/v39ek30.doc>. (*In Ukrainian*)
2. Barjakin, V. (2008), “From the nature resources exploitation to the nature managing,” <http://brennoe-i-vechnoe.narod.ru/01-85.html>. (*In Russian*)
3. Antonenko, I. (2008), *Environmental and economic priorities of modernization of the forest complex of Ukraine: macroeconomic levers*, ed. Prof., Dr. Bogdan M. Danylishin, Kiev, Inform. (*In Ukrainian*)
4. Drebot, O. I. (2012), *Institutional support of the forest sector in the context of sustainable development of Ukraine*: Dissertation for the degree of Doctor of Economics, speciality 08.00.06 – “Economics of the Nature using and Environmental protection”, Kiev. (*In Ukrainian*)
5. Mishenin, Ye. V. (1998), *Environmental and economic problems of nature in the forest complex*, ed. Prof., Dr. Yaroslav V. Koval, Sumy, Mriia-1. (*In Russian*)
6. Mishenina, G. A. (2010), *Ecological and economic principles of entrepreneurship in the forestry*: Dissertation for the degree of Candidate of Economics, speciality 08.00.06 – “Economics of the Nature using and Environmental protection”, Sumy. (*In Ukrainian*)
7. Ferraru, G. (2009), *Methodology of sustainable development of enterprises in the forest complex as environmental and economic systems*: Abstract for the degree of Doctor of Economics, speciality 08.00.05 – “Economy and Management”, Moscow. (*In Russian*)

**І. Є. Ярова. Лісогосподарювання
як нова соціо-еколого-економічна парадигма**

8. Sinyakevich, I. M. and Vrublevskaya, A. (2008), *Forest policy: Theory and Practice*, ed. Prof., Dr. Igor. M. Sinyakevich, Lviv, Pyramid. (In Ukrainian)
9. Yarova, I. E. (2011), *Organizational and economic foundations of environmentally oriented forest management*: Dissertation for the degree of Candidate of Economics, speciality: 08.00.06 – “Economics of the Nature using and Environmental protection”, Sumy. (In Ukrainian)
10. Vasylyk, N. M. (2011), *Incentive mechanism of integrated use of the forest potential*: Dissertation for the degree of Candidate of Economics, speciality: 08.00.06 – “Economics of the Nature using and Environmental protection”, Luck. (In Ukrainian)
11. Reimers, N. F. (1994), *Ecology: theory, laws, rules, principles and hypothesis*, Moscow. (In Russian)
12. Furdychko, O. (2008), “The concept of agricultural landscapes as a basis for sustainable development of the agrosphere,” *Naukovi praci NLTU Ukrainy*, 6, 16–19. (In Ukrainian)
13. Stoyan, O. (2004), “Spiritual and environmental management in the social and economic spheres of sustainable development,” *Ekonomika Ukrainy*, 10, 77-82. (In Ukrainian)
14. Osipov, M. (1994), *Fundamentals of the economic mechanism theory*, Moscow, MGU. (In Russian)